

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ СЕМІНАР

ЛЬВІВ , 2013

А.Ю.КУРИЛОВИЧ,

викладач Педагогічного коледжу

Львівського національного університету імені Івана Франка

Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей та культурної ідентифікації

У сучасному світі нарощуються кризові явища у сфері людських відносин, все гострішими стають проблеми з утвердженням загальнолюдських і національних цінностей. Це стосується як країн з «молодою демократією», так і тих, які мають репутацію розвинених.

Розвиток високих технологій, швидкі темпи виробництва товарів, поряд з позитивами, сприяють формуванню суспільства споживачів, де у гонитві за новими товарами, послугами, насолодами чимало людей забувають про свою людську сутність.

У ХХІ столітті людство постало перед цивілізаційною кризою, зумовленою перш за все невідповідністю темпів розвитку матеріальної і духовної культури, що спричинює дегуманізацію людського суспільства. І як свідчать події останнього часу цей розрив стає загрозою виживання людини як у духовному, так і екологічному вимірах. Тому все більшої актуальності набувають пророчі настанови В.О. Сухомлинського, висловлені наприкінці 60-х років минулого століття: «Світ вступає в століття Людини. Більше, ніж будь-коли, ми зобов'язані думати тепер про те, що ми вкладаємо в душу людини». Найважливішими завданнями вчителів педагог вважав: ...по- перше, дати учням певний запас знань, а по-друге, навчити своїх вихованців постійно, все життя поповнювати і збагачувати свої знання, навчити самостійно користуватися цінностями із скарбниці людської культури. Якщо здійснення першого завдання стало предметом постійної уваги школи і громадськості, то до другого мало хто ставиться серйозно. А втім саме від його здійснення, - підкреслював учений, - величезною мірою залежить майбутній розвиток особистості, багатство відносин між людьми [1, с.252].

У вихованні цінностей загальнолюдської культури педагог вважав незамінною роль рідного слова. Переконаність Василя Олександровича у великій силі слова, як могутнього інструмента виховання цінностей, ґрунтувалася на тому, що він сам чудово володів українською мовою, умів захопити своїми думками усіх, хто спілкувався з ним, слухав, читав його твори.

У спадщині педагога знаходимо низку статей про могутню силу слова: «Слово вчителя у моральному вихованні», «Слово до спадкоємця», «Слово до батьків», «Слово до учнів» та ін. Виховна сила слова, за Сухомлинським,

залежить від педагогічного світогляду вчителя і його комунікативної культури. Ці дві умови тісно зв'язані. У працях педагога йдеться про різні аспекти комунікативної культури вчителя: любов до рідної мови, етика спілкування, багатство мови, точність, виразність, залучення усної народної творчості, виховання у дітей захоплення красою української мови та ін.

Василя Олександровича турбувало те, що «... уміння виховувати словом було і — поки що, на жаль, залишається ахіллесовою п'ятою теорії і практики нашого виховання. Слабкість багатьох, дуже багатьох учителів у тому, що слова їх не доходять до тих, до кого вони звернені...» [1, с.251]. Тому вчений радить учителям «... якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник у дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу» [1, с.7].

Як же «запалити цей вогник» у дитячих очах, як розкрити дитячу душу до добра, краси, справедливості? Спираючись на свій величезний педагогічний досвід, глибоке розуміння світу дитинства, знаючи безмежну довіру дітей до вчителя, Василь Олександрович поступово створює авторську педагогічну систему виховання і розвитку молодших школярів засобами художнього слова, яке він уважав найкращим виразником складних морально-етичних ідей [6, с. 441].

Твори літератури як надбання мовної культури суспільства, покликані збагачувати людські почуття, розкривати перед читачем широкий і мінливий навколишній світ, людські взаємини, формувати відповідне ставлення до навколишнього середовища, перетворюючи зовнішні відчуття на внутрішні, морально поціновані. Набуваючи такого досвіду спілкування зі світом книжок, дитина прагне його розширити й поглибити, в неї розвивається культура читання й культура сприйняття як невід'ємні складові загальної культури.

Багато вчених звертали увагу на те, що завдяки художнім якостям зміст того чи іншого художнього твору читач сприймає не тільки розумом, а й почуттями. Між читачем і автором виникає взаєморозуміння, створюється своєрідний «духовний місток», яким рухаються думки, почуття, емоційні переживання, ціннісні орієнтири, що створює реальні можливості для виховного впливу на дитину, формування в неї тих чи інших особистісних якостей.

«Коли на перше місце висувається розуміння ідейних і естетичних критеріїв цінності художнього твору, глибоко особисте емоційно-моральне ставлення до естетичних цінностей», — учив видатний педагог сучасності Василь Олександрович Сухомлинський, — тоді художня література має неоціненний вплив на людину, розвиток її духовної культури [4, с. 226], адже в

літературі «маємо справу з найтоншим, найскладнішим виявом людських відносин — з почуттями, красою, людською особистістю» [4, с. 392].

У творах В. О. Сухомлинського широко представлено проблеми проектування й розвитку особистості, ефективного використання народної педагогіки, вдосконалення розумового виховання, формування моральної і етичної культури, піднесення ефективності трудового виховання школярів, зміцнення співдружності школи, сім'ї й громадськості, збагачення психолого-педагогічної культури вчителя, вдосконалення управління школою, висвітлено умови використання змісту навчальних-предметів, насамперед художньої літератури, у вихованні й розвитку учнів та ін.

В.О. Сухомлинський вперше у радянській педагогіці почав створювати *філософію для дітей*. Підкреслимо, хоча йдеться про філософію для дітей, але за змістом, глибиною і обсягом охоплення понять, вона зовсім не дитяча, бо у змісті творів розкриваються тією чи іншою мірою загальнолюдські, національні, колективні, індивідуальні цінності життя і філософські смисли.

Конкретизуємо це положення, звертаючись до творів В.О. Сухомлинського. В них на зрозумілих дитячому мисленню сюжетах розкриваються смисли найважливіших духовних скарбів людства: любов до матері, цінування життя, пошанування старших, бережливе ставлення до природи, зв'язок із своїм родоводом, своєю Батьківщиною, любов до рідної мови, книги як джерел мудрості та ін.

У багатьох творах розкривається значущість моральних цінностей в контексті близьких для дітей життєвих ситуацій спілкування з ровесниками та іншими людьми у найближчому оточенні, їх зміст є дуже важливим для набуття дітьми соціального досвіду, розвитку моральних почуттів (співпереживання, милосердя, доброти, турботи, розкаювання), відповідальності, прогнозування наслідків своїх вчинків. В.О. Сухомлинський писав: «Не можна відгороджувати дітей від навколишнього світу кам'яною стіною. Не можна позбавляти учня радощів духовного життя. Духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Без цього вона засушена вітка» [2, с. 67-68]. Саме тому таке велике значення надавав педагог урокам мислення у природі, створенню дітьми описів, казок. «За роки навчання в початковій школі я тисячу разів воджу своїх вихованців до джерел краси. Це уроки бачення прекрасного. Діти вчаться бачити, вслухатися в музику навколишнього світу, розуміти його, милуватися ним», - пише Василь Олександрович [3, с.410].

Особливого значення педагог надавав народним казкам. «Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а й відгукується на події і явища навколишнього світу, виявляє своє ставлення до добра і зла. З казки бере дитина перші уявлення про справедливість і несправедливість» [2, с.177].

Майже в усіх творах (оповіданнях, казках, етюдах) сюжет дуже чіткий, читач може відразу зрозуміти, де, коли і як довго відбувалась подія; скільки дійових осіб; хто вони. Основою сюжетів є опис короткотривалих ситуацій спілкування і взаємодії між дітьми, дитиною і батьками, учнями і вчителями, між казковими істотами тощо, у процесі якого постає значуща морально-етична або пізнавальна проблема. Націленість сюжету на таку проблемність часто підказують заголовки текстів. Наприклад, «Чому не вішаєте цього рушника, матусю?», «Чого це дідусь такий добрий сьогодні?», «А хто ж вам казку розповідає, бабусю?», «Скажи людині: «Здрастуйте!», «Найдорожче», «Найкрасивіше і най потворне», «І чого це так?», «Чому голуби прилетіли до Олега?», «Як Павлик списав у Зіни задачу», «Чия ж така правда», «Кінь утік», «Народження егоїста» та ін. Разом з цим маємо відзначити, що моральна ідея не завжди визначається автором у тексті. У багатьох творах вона є прихованою, її сутність мають виявити читачі самостійно «у діалозі» з автором.

Високий виховний і розвивальний потенціал художніх творів В.О. Сухомлинського для дітей все більше привертає увагу вчителів, вихователів, авторів підручників, батьків. Збірки цих творів Василя Олександровича широко використовують як у школі, так і в дошкільних закладах [6, с.442-443].

Ольга Сухомлинська аналізуючи культурологічні складові (етнокультура, природа, шкільна культура, культура сім'ї та гендерна культура) художнього світу В.Сухомлинського наголошує на опредметненні моральних цінностей та людських якостей разом із виділенням індивідуально неповторних рис і станів дитини, людини, казкового світу в напрямі до розгортання нових творчих і моральних здатностей кожної дитини, її самовдосконалення, спонукання до ідеалу й ідеального. В культурологічному сенсі художній світ В.Сухомлинського формує такі ідеальні конструкти, культу, цінності, які складають основу виховного процесу і взагалі життєдіяльності дитини: культ людини, культ батьківщини, культ природи, культ праці, культ знання, культ матері (сім'ї), культ слова. Долучаючи дитину до цінностей, культів, В.Сухомлинський має на меті формування у дитини культури бажань та культури почуттів, бо саме вони є ядром культури людини.

Одним із механізмів формування культури бажань та культури почуттів підрастаючої особистості В.Сухомлинський вважав художні мініатюри, які були впроваджені у зміст шкільної освіти як художньо-дидактичний матеріал. Побудовані у формі діалогу культур, що перебувають у різних площинах: етнокультура, екокультура, шкільна культура, сімейна та гендерні культури, казки композиційно побудовані як діалог дійових осіб, спрямований на вирішення морально-етичної, естетичної дилеми або ж розв'язання інтелектуальної проблеми. При цьому до діалогу залучається і дитина, яка чи-

тає цю казку, емоційно приймаючи ту чи іншу позицію чи аргументацію. Тим самим, за М.М. Бахтіним, створюється культурна поліфонія (багатоголосся), коли до тексту долучаються багато суб'єктів: персонажі художніх мініатюр, автор, діти - читачі, педагоги, батьки [5,с.7].

Художні мініатюри мають і поліфункціональний зміст—педагогічний, філософський, етичний, естетичний, соціальний, етнологічний. Ольга Сухомлинська розглянула їх у культурологічному вимірі, як складне багатогранне явище.

Отже, зазначимо, що літературно-художня спадщина В.О. Сухомлинського має величезний потенціал для виховання у молодших школярів найважливіших загальнолюдських і національних цінностей. Ці твори необхідно системно і цілеспрямовано використовувати на різних уроках у початковій школі. Адже на засадах цих цінностей має будуватися наступність у вихованні і розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.5. – С.6-252.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський // Вибр. твори: у 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.3. – С.5-279.
3. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О.Сухомлинський // Вибр. твори: у 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т.2. – С.147-416.
4. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: у 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.5. – С.225-393.
5. Сухомлинська О.В. Художня спадщина В. Сухомлинського в культурному вимірі // Рідна школа. – 2007. – №1. – С. 3-7.
6. Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ПП Балюк І.Б., 2011. – Вип.10. – С.441-444.